

ORGULJE KAPUCINSKE CRKVE U VARAŽDINU

Grad Varaždin je u svim vremenima udomljivao istaknute graditelje orgulja. Svi su oni imali probleme koje su im stvarale prilike njihovog vremena. Tako nijedan majstor nije došao do prevelikog bogatstva ili do posebne znamenitosti. Svi su oni bili solidni, poštenu i precizni obrtnički majstori, čija djela djelomično još i danas postoje.

Najoriginalnije i najveće sačuvano djelo jednog varaždinskog majstora su orgulje kapucinske crkve u Varaždinu. Varaždinski graditelj orgulja Dragutin Geissler sagradio je te orgulje godine 1860. Rodio se 1812. godine kao sin varaždinskih roditelja. Ne znamo gdje je on izučio svoju struku i kuda je dalje otišao. Orgulje u kapucinskoj crkvi imaju nekoliko posebnosti, koje u ono vrijeme u Hrvatskoj nisu bile uobičajene, stoga se može pretpostaviti da je on svoje godine naučavanja proveo u "inozemstvu". Možda je učio kod Otonica u Marburgu. Kućište orgulja je izradio stolarski majstor Pitsch ili Aisl, koji su načinili i oltare i klupe u crkvi. Kod restauracije opazili smo da se zračnice ne uklapaju točno u kućište. Različiti način izrade navodi nas na zaključak da su kućište orgulja i unutrašnje dijelove orgulja radili različiti majstori.

Orgulje imaju dva kućišta; jedno za manuale i jedno za pedale. Izgledom velika i moćna, ta dva kućišta su uklopljena u ogradu kora. Kućišta su izrađena od različitog crnogoričnog drva, kao jela, bor i ariš. Izvana su bila obojena smeđom bojom (fladrano = imitacija drva), isto kao i oltari. Imitacija drva (fladranje) je kasnije prebojena sivom bojom, koja sada otpada.

U sredini između kućišta ugrađen je sviraonik sa pogledom na oltar. Oba kućišta su po visini predimenzionirana, ali u širinu premalena za ugrađene zračnice. Zračnica manuala izrađena je sa 54 zračne komore. Pošto je bilo premalo mjesta, morao je Geissler gornja 3 tona is-

pustiti. Mogao je ugraditi samo 51 ton (C-d^{'''}). Otvori ventila tonova dis^{'''}, e^{'''} i f^{'''} bili su prije zatvoreni kožom ali još dobro vidljivi. Pedalna zračnica je sa 12 zračnih komora izrađena za tonove C-H. U unutrašnjosti sviraonika ugrađena je harmonika, koja se svira na I. manualu.

Dispozicija orgulja:

I. manual:

1. Bordunal	16'
2. Prinsipal	8'
3. Octav	4'
4. Mixtur	3f
5. Superoktav	2'
6. Copula major	8'
7. Hohlflauto	8'
8. Copula minor	4'
9. Gamba	8'
10. Dolciana	4'

II. manual:

11. Harmonika	8'
12. Harmonika	16'

Pedal:

13. Subbas	16'
14. Principalbas	8'
15. Bordunbas	8'
16. Quintbas	5 1/3'
17. Oktavbas	4'
18. Fagotbas	16'

Menzure orgulja natprosječno su široke. Posebnost su također registar harmonika 8', harmonika 16' i fagot 16'. Ti jezičnjaci imaju jezičke harmonija i ne daju se ugoditi, pa s toga odgovaraju ostalom (Werk-u) sustavu samo pri temperaturi od 18 Celzija. Upotreba tih registra harmonika nije bila zamišljena za pratnju pjevanja naroda (narodni napjev), nego je taj plemeniti, u 19. stoljeću pronađen zvuk, bio izričito zamišljen za patre (kapucine). Pošto pedali raspolažu sa samo 12 tonova, pedalna je klavijatura sastavljena u vrlo širokom razmaku, puno šire nego je to danas uobičajeno. Tako je pedaliter moguć samo za "Orgelpunkt" i za većinu literature nedovoljan.

To međutim postaje problem za našu današnju praksu sviranja. Za orguljaše današnjeg vremena vrlo je teško svirati uobičajenu literaturu na tim orguljama. Sa sviraonikom u sredini između dva kućišta nemoguć je kontakt sa svećenikom na oltaru.

S neuobičajenim pedalom opsega samo 12 tonova danas se nitko ne može snaći. Tako je već neko vrijeme sazrijevala odluka da se orgulje elektrificiraju. Tomu se je bilo vrlo blizu, pošto su orgulje bile u takvom stanju da se jedva moglo svirati. Mnoga svirala su bila oštećena i uprljana i vrlo jako nagrižena crvotočinom. Zračnice su pukle i propuštale zrak. Mijeh i kanali bili su otrgnuti, a vrlo slaba struja zraka nije bilo dovoljna za taj instrument. Više stručnjaka već je otpisalo te orgulje. Kada sam te orgulje 1991. godine prvi puta isprobao davale su od sebe još samo jadne uzdisaje. Meni se je to djelo s njegovim posebnostima vrlo sviđalo. Htio sam orgulje sačuvati čim više originalnim, kapucini su željeli elektrifikaciju i jedan električni sviraonik kod oltara, da bi u liturgijskoj izmjeni mogli slaviti euharistiju bolje zajedno, kao što su to u zadnje vrijeme bili naučeni s elektronskim orguljama. U to vrijeme upoznao sam gospodina Kostrevca iz Ivanić Grada, koji je po zvanju elektroničar. Skupa s njim pronašli smo jedno kompromisno rješenje. Kod oltara su bile postavljene elektronske Johannusove orgulje (Nizozemska), koje same

za sebe mogu elektronski svirati. S tog elektroniuma može se svirati povijesni instrument na koru i upravljati preko rafiniranog MIDI standarda. U donjem djelu povijesnih orgulja za svaki su ton ugrađeni magneti. Od svakog magneta vodi jedan mehanički spoj za mehaničko otvaranje ventila.

Na taj način može se i dalje svirati na klasičnim orguljama na koru kao i prije.

Sa donjeg sviraonika elektronskih orgulja mogu se električki svirati povijesne orgulje. Opseg tipkala na elektronskom instrumentu je veći nego na povijesnim orguljama, pa kod onih registara gdje nedostaju tonovi mogu se sada dodati elektronski. To vrijedi također i za pedal, tako da svirač i ovdje raspolaže opsegom tonova od C-f, kao što je to kod današnjih orgulja i uobičajeno. Sada se orguljaši, koji na povijesnim orguljama imaju probleme, mogu lakše snaći na elektronskom instrumentu.

Usudili smo se odlučiti za taj kompromis jer je kroz to povijesni sastavni dio ostao nedirnut i orgulje su ostale sačuvane za buduće generacije.

Za mene je briga i problem, da bi te časne i povijesne orgulje sa proširenim opsegom tonova sa donjeg sviraonika mogle biti preopterećene i time bila iskrivljena njihova originalnost!

Zvučno miješanje registarskih i elektronskih svirala **nije poželjno** i trebalo bi se izostaviti iz poštovanja prema esteticima, koju nam je Dragutin Geissler ostavio iz svog vremena.

Ta elektronska ugradnja bila je moguća u času kad su orgulje bile rastavljene za restauraciju. Sve svirale bile su izvađene iz orgulja, temeljito očišćene i pregledana oštećenja. Pri tome smo bili vrlo iznenađeni kvalitetom izrade. Metalne svirale izrađene su od vrlo dobrog i debelog kositra. Oštećene svirale brižno su izgladene i zaobljene. Napukli šavovi opet su zalemljeni.

Drvene svirale bile su posebni problem, pošto su sve bile vrlo jako nagrižene crvotočinom. Mnoge svirale nisu uopće davale nikakav ton od sebe.

Nadomjestiti neupotrebljive novim sviralama bilo bi vrlo jednostavno, ali smo htjeli sve dijelove zadržati u originalu. Osim toga, danas se svirala više ne izrađuje u tako lijepoj ručnoj izradi, kao što je to slučaj s tim orguljama.

Jezgre su ručno zacinčane. Prekrasno ugrađeni labiji izrađeni su od kruškovog drveta. Labiji kod Copula Major 8' koso su postavljeni. Svaki se majstor mora diviti tom preciznom i brižljivom radu. Tako nešto zadržati u originalu, bila nam je obveza!

Sve drvene svirale su bile temeljno očišćene i impregnirane. Drvene svirale koje su bila prejak nagrižene crvotočinom i lomne, bile su učvršćene prirodnim tkanimama specijalnim postupkom. Crvotočine su dugotrajnim poslom zatvorene voskom. Svaka nova svirala, iako izrađena točno prema originalu, proizvest će drugačiji zvuk. Trebali bismo prema tome imati posebno poštovanje.

Ti su zvuci više od stotinu godina pozivali vjernike da hvale Gospodina. Samo ako sačuvamo povijesne dijelove, možemo tu kulturu koja je urasla u život naroda shvatiti i očuvati.

Bili smo vrlo iznenađeni prekrasnim zvukom koji je proizišao iz tih svirala. Široke mjere svirala činile su nam se vrlo neuobičajenima. Odakle je D. Geissler crpio svoje iskustvo? Istu stručnu kvalitetu ručne izrade mogli smo primijetiti na zračnicama i na mehaničkom dijelu orgulja. Sve je jasno i organski poredano. Svi dijelovi su sada točno restaurirani i ponovno stavljeni u izvornu funkciju. Postojeći mijeh je također restauriran. To svakako nije mijeh kojega je izradio D. Geissler. Njegov mijeh je bio (Keilbalanlage) i zato je zauzimao je puno prostora. Danas se mogu raspoznati samo krajevi kanala koji su vodili prema mijehu. Josip **Brandl** je oko godine 1900. izradio novi mijeh, koji se nalazi u kutu iza orgulja i time je napravljeno mjesto za pjevače na koru. On je ugradio jedan crpeći mijeh na nožni pogon. Taj je mijeh davao dovoljno zraka i funkcionirao je vrlo dobro. Mi smo električni pogon mijeha priključili tako, da se može svirati bez kalkanta.

Želja nam je bila te nove elemente tako uklopiti da estetika Geisslerovih orgulja ne bi bila poremećena.

Povijesni dio orgulja opet je nanovo uspostavljen kao u izvorniku.

Bilo bi nerazumno i besmisleno svake orgulje elektrificirati. U ovom slučaju, međutim, povijesne orgulje može svirati svaki orguljaš na sv. misi, što do sada nije bilo moguće. Povijesni sviraonik zajedno s cijelim sustavom u potpunosti je očuvan i na njemu se može svirati kao i u vrijeme D. Geisslera.

Elektrifikaciju treba promatrati samo kao pomoć!

Urediti takav poštovanja vrijedan stari instrument da se može na njemu svirati na dva načina a da se ne povrijedi njegova izvornost, vrlo je zahtjevno i skupo, te iziskuje vrlo mnogo truda. Ali, to je šansa da se na orguljama redovito svira. Često vidim vrijedne i plemenite povijesne instrumente koji se ne upotrebljavaju i na njima se sakuplja prašina. Pri tome se orguljaš muči na nekim jeftinim elektronskim orguljama sa sintetičnim zvukom i ljudi se prije ili kasnije na to priviknu. Oni nekritički konzumiraju takav zvuk jer nemaju nikakve usporedbe.

U Varaždinu je sve bilo jasno. Kod drugih projekata treba se kritički preispitati da li je takav način potreban. Zajedno s ustanovama za zaštitu spomenika kulture, nadležnim glazbenicima i stručnjacima za orgulje kao i s nadležnim ordinarijatom treba preispitivati koji je najbolji način restauracije orgulja.

Ne bi trebalo ići uvijek najlakšim putem, nego samokritički tražiti trajna rješenja: orgulje prate vjernike tijekom stoljeća.

Želim da te nanovo oživljene orgulje mogu još mnogo godina svirati u miru na veću slavu Božju.

Wolfgang J. Braun, graditelj orgulja

Prijevod: Anton Mrzlečki